

EJDERHA DESENLİ AZERBAYCAN HALILARI

Doç. Dr. Valide PAŞAYEVA*

Doç. Dr. Nazim PAŞAYEV*

Özet

Çalışmada günümüze ulaşmış en erken örnekleri 15. yüzyıla ait olan ve dünyanın çeşitli müzelerinde yer alan ejderha motifli Azerbaycan halı örneklerine dayanarak Azerbaycan halı sanatında ejderha motifinin kullanımı, onun tatbikinin kökleri, saray halılarında ve ev dokumalarında işlenme tarzı, taşıdığı anlam incelenmiş, ünlü “Ejderhalı halılar”ın kökeni, deseni ve kompozisyonunun sonraki gelişme süreci ile bağlı fikirler gözden geçirilerek beş yüz yıllık bir dönemi kapsayan varislik olgusuna dikkat çekilmiş, bu varisliği göz ardı ederek Azerbaycan halı sanatının incilerinin birilerine mal edilmesinin yanlışlığı vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Halı, Ejderha, Desen, Motif.

Azerbaijan Dragon Carpets

Abstract

On the basis of samples of the Azerbaijan carpets from different museums of the world with a dragon pattern, earliest of which concern to 15th century, are considered questions of use of a dragon pattern, roots of its application, stylistic features and sense in domestic and palace carpets. Considering existing opinions on roots, the composition and about the further development of a composition dragon carpets, is drawn attention to existence 500 years hereditary connections and is emphasized the inaccuracy of attempt of borrowing of these pearls of the Azerbaijan carpet art by someone.

Key words: Azerbaijan, Carpet, Dragon, Designe, Pattern.

---

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 25240-ERZURUM

* Azerbaycan Teknoloji Üniversitesi Dokumacılık ve Hafif Sanayi Fakültesi, Yaygın Kullanım Malları Teknolojisi ve Dizayn Bölümü, 2006- GENÇE.

Ejderha tasvirli halılar, halı sanatında özel yeri olan halılardır. Bu halılar her zaman araştırmacıların dikkatini çekmiş ve onları konu edinen bir sıra çalışmalar yapılmıştır¹.

Dünyanın değişik yerlerindeki bazı halıcılık merkezlerinde ejderha desenli halılar dokunmuştur. Fakat her bir halının kompozisyon, motif, renk ve teknik özellikleri genelde bu halının dokunmuş olduğu yeri ve dönemi belirlemeye imkan sağlamaktadır. Ejderha desenli halılara Azerbaycan, İran, Çin, Anadolu halıları arasında yeterince sık rastlayabiliriz. Her bir halkın sanatında ortaya çıkan motifler, onların icra tarzı o halkın yaşamı, hayat tarzı, dünyaya bakışı, mitoloji tefekkürü ile bağlı olup önce inançlarında, dini görüşlerinde, sonra sözlü edebiyatında ortaya çıkar ve daha sonra yarattığı sanat eserlerine yansır. Bazen de her hangi bir motif başka bir halkın sanatından alınmış olabilir. Fakat alınma motifler de genelde deyişime uğrayarak halkın motif ve kompozisyon sistemine uygun şekilde kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı her ne kadar ejderha desenli halılara farklı halkların halı sanatında rastlasak da, onların mensubiyeti meselesi genelde soru doğurmuyor.

Bazı müelliflere göre ejder motifi Türk sanatına Çin sanatından geçmiştir ve Eski Türkçe metinlerde büke, evren, luu, nek, kök-luu, abırğa, acırğa, indel-endek isimleriyle bilinir². Fakat ejderin birçok Türk tayfalarının ongon- totemi olduğunu söyleyen Prof. Dr. M.Seyidov, eski Türklerin mitoloji görüşleri ile bağlı araştırmalarına dayanarak böyle bir fikre gelmiştir ki, ejder aynı zamanda hem Türklerin, hem de onların komşusu Çinlilerin mitolojisinde yer almıştır³. M.Seyidov Azerbaycan'da yaşayan Türk Oğuz boylarının yedi başlı ejderi yelbuka, eski Midiyalıların - ejdaha, eski İranlıların ise vişab diye adlandırdığını belirtiyor.

¹ Ch.G. Ellis, *Early Caucasian Rugs*, Washington, 1976; B. Deniz, "Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (1996;Kayseri), Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998, s. 87-108; M. Seidov, "O mifologicheskikh istokah drakonovih motivov v azerbaydjanskikh kovrah", *İskusstvo vostoçnih kovrov*, Baku, 1988, s. 213-220; S. Bayram, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi'nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (1996;Kayseri), Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998, s. 65-75; L. Kerimov, K. Alieva, "O proiskhojdenii drakonovih kovrov, ili kovrov tipa "Hatai"", *İskusstvo vostoçnih kovrov*, Baku, 1988, s.165-172 vs.

² B. Deniz, a.g.e., s. 102.

³ M. Seidov, a.g.e., s. 213.

Azeri Türkleri günümüzde ejdaha ismini kullanmaktadır. M. Seyidov ejderle bağlı tasavvurlara dikkat çekerek eskiden Türklerde onun iyi kuvveleri sembolize ettiğini, hatta kahramanlarını onun ismi ile şereflendirerek totem seviyesine yükselttiklerini kaydediyor. Orhun anıtlarında, Bilge Kağan anıtında ejder figürünün bir tunç maske şeklinde bulunduğu belirtiliyor⁴. Ejder motifi mimaride, seramikte, çinide, ahşap ve maden sanatlarında, dokumalarda değişen dini ve sosyal anlayışlara rağmen hep kullanılmış bir motiftir. Zaten halk hiçbir zaman kötü kuvvetleri simgeleyen sembollerin yaşadığı evlerinde, etraflarında olmasını makbul saymamıştır. Ejder tasvirinin çok eski dönemlere ait eşyaların üzerinde bulunması onun iyi anlam taşıdığını göstermektedir. Birçok kaynakların verdikleri bilgilere göre Orta Asya'nın doğusunda yaşayan Türk kavimlerinde, Azerbaycan, Volga boyu ve Başkurt Türklerinde ejder su kaynaklarını, yağmur bulutlarını temsil ediyordu⁵. Uygur ve Çin kozmolojisinde ise doğunun, baharın, gök renginin ve ağacın simgesi Kök-luu idi⁶. Tibet panteonunda Kök-luu gök gürültüsü ve yağmur tanrısı olarak yer almıştır⁷. Moğol mitolojisinde Lu, suyun sahibi ve gök tanrılarında biri olarak bilinmektedir. Kıpçak Türklerinde aile ocağının koruyucusudur⁸.

İslamiyet'ten önce yaklaşık bin yıl boyunca şimdiki İran arazisinde kurulmuş devletlerin (en eski Azerbaycan devletlerinden olan Midiya da dahil) resmi dini olan Ateşperestlikte ise ejderha şer kuvvetleri –Ehrimen'i simgeleyen, ölüm ve kuraklık getiren bir boldür. Ehrimen'e karşı duran iyi kuvveti – Ahuramazda'yı ise simurg kuşu simgeliyor. Hayır'la Şer'in mücadelesi bu iki yaratığın – ejderha ile simurg kuşunun mücadelesi ile simgeleniyor. Bu konu ister Azerbaycan, isterse de Fars folkloru ve sanatına yeterince yansımıştır.

Azerbaycan halı sanatında ejder motifinin hem eski Türk mitolojisinden gelen iyilik, su ve bolluk, bereket sembolü olarak işlendiği, hem de Avesta'dan gelen kötülük, şer kuvvetlerin sembolü olarak işlendiği örnekler vardır⁹. L. Kerimov'un gösterdiği örneklerde ejderha ile simurgun mücadelesi yer almaktadır. Bunlardan başka, Tahran Halı Müzesinde bulunan 17. yüzyıl Tebriz halısının da

⁴ A. Aytaç, "Kültürel bir yaklaşımla Konya Dokumalarında Ejder Yanışı", *Türkelî*, Kasım 2004, S. 108, s. 85.

⁵ M. Adji, *Yevropa, tyurki, velikaya step*. Moskva, 1998, s.302.

⁶ B. Deniz, a.g.e., s. 102.

⁷ L. Kerimov, K. Alieva, a.g.e., s. 168.

⁸ M. Adji, a.g.e., s.

⁹ L. Kerimov. K. Alieva, a.g.e., s. 167.

madalyonunda¹⁰, Budapeşte Tatbiki Sanatlar Müzesindeki 16.yüzyıla ait Estergazi ismiyle bilinen ünlü Tebriz işleminin de iki köşesinde aynı sahneye yer verilmiştir¹¹. Dokunduğu bölgenin kesin belli olmadığı (Halı araştırmacılarının Tebriz, Kirman ve Kaşan dokuma merkezleri arasında tereddüt ettiği) bazı ünlü Safevi halılarının ortası veya bordürlerinde de aynı tarzda ejderha tasvirleri veya ejderha ile simurg kuşunun mücadelesi sahneleri görülmektedir¹² (Foto. 1).

Her birisi buldukları koleksiyonun birer incisi sayılan bu ünlü halılar genellikle 16-17. yüzyıllara ait olup hepsi Safevi sarayının atölyelerinde saray ressamlarının hazırladığı desenler üzere dokunmuşlardır. Sarayda halı desenlerinin hazırlanmasında minyatürcü ressamlar çalışıyorlardı. Bunlar 16.yüzyılın birinci yarısında artık tam anlamı ile oluşumu bitmiş ve en yüksek zirvesine ulaşmış Tebriz minyatür ekolunu temsil eden ünlü sanatçılardı. Azerbaycan minyatür sanatı 13. yüzyılda Mezopotamya minyatür sanatı ve Çin resim sanatının etkisi altında oluşmağa başlamış ve gelişim sürecinde zamanla yerli ressamlar kendi tarzlarını oluşturarak özgün bir sanat ekolunu yaratmışlardı¹³. Doğal olarak, Azerbaycan minyatür sanatında onun oluşumunda iştirak etmiş resim geleneklerinin etkisi görülmektedir. İster Azerbaycan minyatürcülerinin eserlerinde rastladığımız ejderha motifinin, isterse de simurg kuşu motifinin işleme tarzı bu etkiyi çok iyi yansıtmaktadır. Her iki motif Çin resminde görülen uygun motiflerle benzerlik göstermektedir¹⁴ (Foto. 2). Tebriz minyatür ekolunu temsil eden ressamların desenleri üzere dokunmuş yukarıda kaydettiğimiz Safevi saray halılarında da rastladığımız ejderha motifleri aynı tarzdadır.

Saray halıları içerisinde ejderha motifine genellikle “hayvan figürlü halılar” ismiyle bilinen halılarda rastlıyoruz. Bu halılarda birçok vahşi hayvanlar, ot yiyen çift tırmaklı hayvanlar, çeşitli kuşlar, onların mücadele sahneleri yer almaktadır.

---

¹⁰ Tahran halı Müzesi'nin resmi İnternet sitesi

¹¹ R. Efendiyev, *Azerbaycan halk sanatı*, Bakı, 1984, s. 67; J. Bailey, “Enduring Delight”, *Hali*, Is.132, p.121.

¹² K. Erdmann, *Seven Hundred Years of Oriental Carpets*, London, 1970, p. 163 ff; M.H. Beattie, *Carpets of Central Persia*, Sheffield, 1976, p. 12; M.L. Eiland Jr., “Rethinking Kerman”, *Hali*, Is. 100, pp. 98-103; F. Sarre &H. Trenkwald, *Oriental Carpet Designs In Full Color*, New York, 1979, pp. 4-5, 9, 18, 22.

¹³ A. Kazıyev, *Khudojestvennoye oformleniye azerbaydjanskoy rukopisnoy knigi XIII-XVII vekov*, Moskva, 1977, s. 186.

¹⁴ *Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran 1501-1576*, (Ed. by J. Thompson & Sh.R. Canby), Milano, 2003, p. 189, pl. 3.20, 4.35, 4.36, 7.11, 7.12.

Onların kompozisyonunda başka hayvanlarla aynı zamanda ejderha motifi veya ejderha ile çeşitli hayvanların, özellikle de simurg kuşunun mücadele sahnesi de görülebilir. Bazı halılarda bu sahne merkezi madalyonun içerisinde yerleşerek halının esas konusunu oluşturuyor, bazen köşelerde, bazen orta veya bordürde yerleşen kartuşlar içerisinde, bazen de halının ortasına serpiştirilmiş hayvan figürleri arasında görülür. Hepsinin ortak yanı motifin işleme tarzı ve şer kuvve anlamında olmasıdır. Tüm bu halılarda ejderhanın tasviri çok büyük dinamizmi ve canlılığı ile dikkat çekmektedir.

Havlı saray halılarının yanı sıra dönemin ipek saray kilimlerinde de ejderha motifi sık kullanılan motifler sırasındadır¹⁵ (Foto. 3). Simurg motifi ile birlikte Ateşperestliğin önemli sembolleri sırasına ait olan bu iki motif hem Azerbaycan, hem de İran halıcılığının dekor sisteminde önemli yer tutarak 16-17.yüzyıl halılarının vazgeçilmez motifleri sırasında bulunmaktadırlar.

Aynı dönemde Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde saray atölyelerinin dışında, evlerde dokunan halılarda da ejderha motifine rastlanılıyor. Bu halılardan günümüze ulaşan Gazakh grubuna ait küçük bir parça İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde korunmaktadır¹⁶. 15. yüzyılda dokunmuş olduğu düşünülen bu halıda çok stilize edilmiş ve geometrikleştirilmiş ejderha motifi halının bütün yüzeyini yatay ve dikey sıralarla kaplamıştır (Foto. 4). Ejderha sıraları arasında ise lotus motifleri yer almaktadır. Ejderha motifinin bu şekilde kullanılmış olması burada onun taşıdığı anlamın yukarıda değindiğimiz örneklerdekinden farklı olduğunun da göstergesi olsa gerek. Bu kompozisyon çok az değişikliklerle Gazakh bölgesinde günümüzde de dokunmaktadır¹⁷. Ejderle lotusun beraber kullanıldığı birçok kompozisyona Anadolu sanatında da rastlayabiliriz¹⁸. Bu iki motifin ikonografisini inceleyen Prof. Dr. B. Karamağaralı'ya göre, bu iki kavram aynı anlamı içermektedir ve tanrısal gücü simgelerler. Onların bir arada kullanılması, tanrısal gücün bir çeşit göstergesidir¹⁹.

---

¹⁵ K. Aliyeva, *Tebrižskaya kovrovaya škola XVI-XVII vv.*, Baku, 1998, p. 94; *Hali*, Is. 65, p. 111; *Hali*, Is. 69, p. 87; *Hali*, Is. 76, p. 108.

¹⁶ R. Tağıyeva, *Azerbaycan halçası*, Bakı, 1999, s. 19.

¹⁷ L. Kerimov, *Azerbaydžanskiy kovyor*, III t., Baku, 1983, s. 123.

¹⁸ Ömeğin, Ankara Aslanhane Camii mihrabı; Konya Sırçalı Mescit'te bulunan halı seccade vs.

¹⁹ B. Karamağaralı, "Ejder ve Lotus Motifinin Halı Seccadelerdeki İkonografisi", *Arıç*, sayı 4, Nisan 1998, s. 38.

Azerbaycan halı sanatında ejderha motifinin iyi anlamda kullanıldığı dokumaların başında, hiç kuşkusuz, Azerbaycan'a özgü bir düz dokuma yaygı türü olan verniler gelmektedir (Foto. 5). Gazakh ve Garabağ dokuma merkezlerinde dokunan bu dokumaların kompozisyonu dikey ve yatay sıralarla, rengine göre satranç gaydasında yerleştirilmiş çok stilize edilmiş ejderlerden oluşmaktadır. Bazı örneklerde ejderhanın bacakları da tasvir edilmesine rağmen²⁰, genelde bacaksız olarak S harfi şeklinde tasvir edilmektedir. Vernilerin zemini genelde kırmızı, bazen lacivert renkte, ejderhalar sırayla koyu ve açık renkte olurlar. Ejderhaların iç kısmı genelde suyu simgeleyen S-şekilli küçük motiflerle²¹ kaplanmış olmaktadır. Verniler kilim veya sumak tekniğiyle dokunabilirler. İnsanlar bu düz yaygıları hiçbir zaman ayaklar altına sermemiş, genelde duvara asmışlardır. Onun yağış, bolluk ve bereket, mutluluk getireceğine inanırlardı. Günümüzde bu dokumaların çok sayıda örnekleri çeşitli müze ve koleksiyonları süslemektedir²².

Tüm yukarıda anlatılanlara rağmen, "Ejderhalı halılar" ismi ile bilinen halılar genel olarak ne saray halıları, ne de diğer anlattığımız halılar değil, Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinden Guba, Şirvan ve Garabağ dokuma merkezlerinde dokunmuş olduğu düşünülen ejderha desenli 16.-19. yüzyıl halılarıdır (Foto. 6). Bu halıların Washington Tekstil Müzesi'nde çok sayıda örneği bulunmaktadır ve 1948, 1975 yıllarında sergilenmişlerdir. Araştırmacıların daha fazla dikkatini çeken bu halıları yabancı literatürde genel olarak "Kafkas Ejderhalı Halıları" ismiyle tanımlıyorlar. Birçok Kuzey Azerbaycan halıları gibi bu halılar da Ermeni halıları olarak tanıtılmaya çalışılsa da, A.U.Pope daha 1925 yılında yazmış olduğu makalede bu fikrin yanlış olduğuna dikkat çekmiştir²³. O, bu halılara ait yapı ve desen özelliklerinin, renk şemaları ve hatta bordür gibi detaylarının da günümüz Garabağ, Gazakh ve Şirvan halılarında görüldüğünü kaydetmiştir. Ch.G. Ellis "Early Caucasian Rugs" monografisinde bu halıların büyük bir grubunu inceleyerek onların Azerbaycan halıları olduğunun bir daha altını çizmiştir²⁴. Yukarıda ejder motifinin kökeni ve Azerbaycan minyatür ve halı sanatında bu motifin kullanılmasıyla bağlı söylediklerimiz eskiden beri gelen bir varislik olgusunu kanıtlamaktadır.

²⁰ *Hali*, Is. 86, pp. 102-103; L. Kerimov, a.g.e., T. 82.

²¹ R. Tağıyeva, a.g.e., s. 140.

²² *Hali*, Is. 52, p. 13; *Hali*, Is. 58, p. 33; *Hali*, Is. 72, p. 56; *Hali*, Is. 87, p. 134.

²³ A.U. Pope, "The Myth of the Armenian Dragon Carpets", *Jahrbuch der asiatischen Kunst* II, Leipzig, 1925.

²⁴ Ch.G. Ellis, a.g.e., p. 11.

Çok ilginçtir ki, “Ejderhalı halılar”ın Kafkaslarda bulunmuş tek bir örneği bile yoktur. Bu argümana dayanarak bazı bilim adamları bu halıların yalnızca ticari amaçla üretilmiş olduğunu belirtiyor²⁵. Fakat bu da bir gerçektir ki, 20.yüzyılın başlarından itibaren Kafkaslarda bulunan tüm eski halılar çeşitli yollarla bölgeden çıkarılmıştır²⁶. Aynı şey İran için de geçerlidir. Bu bölgede bu olay daha erken- 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamıştı.

“Ejderhalı halılar”ın hangi bölgede üretilmiş olması sorusu bu gün bile tam yanıtlanmamıştır. R.E. Wright ve J.T. Wertime, bu halıların üretildiği dönemde Kafkaslarda bunun için uygun sosyal-ekonomik şartların bulunmadığını, böyle bir imkanın Tebriz’de olduğunu vurgulayarak “Ejderhalı halılar”ın orada üretilmiş olduğu fikrini savunuyorlar²⁷. 17-18. yüzyıllarda İran ile Türkiye arasında çok yoğun bir ticaret trafiği olduğunu ve esas ticari ürünün “güzel halılar” olduğunu ifade eden yazarlar, bu ticari yolun Erzurum ve Tokat üstünden Bursa’ya kadar uzandığını kaydediyorlar. Bu yol boyunca yerleşmiş Türkiye şehirlerindeki camilerde toplanmış çok sayıda eski halıların bir kısmı ticaret kervanları ile Kuzey İran’dan ülkeye getirilmiş halılardır. Onların içerisinde “Ejderhalı halılar” da vardır²⁸.

“Ejderhalı halılar”ın üretim yeri ile ilgili bu fikrin cazip yönleri olsa da, fikrimizce, varislik çok önemlidir ve daha sonraki dönemlerde Guba, Şirvan ve Garabağ’da üretilmiş birçok halılarda “Ejderhalı halılar”a ait elementlerin, detayların bulunması, bu halıların kompozisyonlarının gelişmesi ile bu bölgelerde ortaya çıkan yeni kompozisyonların olması yine de önceki fikrin daha üstün kalmasını sağlamaktadır. Yazarların Kafkaslarda bu üretim için yeterli şartların olmaması konusunda fikri ise tartışılır.

Azerbaycan halı kompozisyonlarını sınıflandırırken L. Kerimov sözü giden “Ejderhalı halılar”ı “Hatayi” kompozisyonlu halılar olarak belirlemiştir²⁹. Bunun esas nedeni bu halıların hepsi için genel olan ve tüm Orta Asya ve Orta Doğu sanatında geniş yayılmış “bendi-rumi” kompozisyon şemasının³⁰ hatayi elementlerinden oluşmasıdır (Türkiye’de hatayi ismi ile bilinen motifle

²⁵ R.E. Wright, J.T. Wertime, *Caucasian Carpets & Covers*, London, 1995, p.23; *Halı*, Is. 55, p. 91.

²⁶ F.S. Golitsin, *Kustarnoye delo v Rossii*, I tom, St. Peterburg, 1904, I ç., s. 236, 248.

²⁷ R.E. Wright, J.T. Wertime, a.g.e., s. 26,27.

²⁸ S. Yetkin, *Early Caucasian Carpets in Turkey*, London, 1978, pl. VIII, IX vs.

²⁹ L. Kerimov, *Azerbaydjanskiy kovyor*, II t., Baku, 1983, s. 78.

³⁰ L. Kerimov, a.g.e., II t., s. 107.

karıştırmamalı). Hatayi motifi 16.-17. yüzyıllar Güney Azerbaycan halılarında sıkça rastlayan, kenarları dalgalı veya tırtıklı, içerisi çeşitli çiçek ve gül motifleri ile süslenen islimiye benzer, fakat ondan daha karmaşık bir motif türüdür³¹. Azerbaycan, Orta Asya ve İran sanatında 10.-11. yüzyıllardan görülmeye başlamış, 15.-17. yüzyıllarda başlıca motiflerden biri olmuştur. Bazı ünlü Safevi saray halılarının bordürü hatayi kompozisyonu ile süslenmiştir. Bu motifin, Osmanlı süsleme sanatında işlemeli rumi ismiyle bilinen motifle aynı olduğunu söyleyebiliriz³².

“Ejderhalı halılar”ın kompozisyonunda baklava biçimli formlardan oluşan ve bir birine göre yarım adım kaydırılmış iki adet “bendi-rumi” şemasının olduğu görülmektedir. Bir sıra araştırmacıların fikrine, “Ejderhalı halılar”ın kompozisyon şeması “Vazolu halılar”(veya “Şah Abbasi”) adlandırılan ve Kirman’da dokunduğu ihtimal edilen halılardan götürülmüştür. P.R.J. Ford’a göre, I Şah Abbas 17. yüzyılın başlarında Kafkaslarda dokuma atölyeleri açmış ve Kirman’dan oraya dokuyucular göndermiş, onlar da bu deseni oraya kendileri ile götürmüşlerdi³³. Fakat bu fikirle razılaşmak mümkün değildir. Kirman’lı dokuyucular kendileri ile getirdikleri deseni neden olduğu gibi değil de, Azerbaycan’da hakim olan tarza uygunlaştırarak dokumuşlardır? Neden “Vazolu halılar”da görülen kompozisyon şeması değiştirilmiştir? “Vazolu halılar”ın kompozisyon şemasının dikey yönelmiş ve bir birine göre belli gaydada kaydırılmış üç adet dalgalı çizgi ile oluşturulduğu bellidir. “Ejderhalı halılar”ın hatayilerden oluşan “kollar”ını çizgiler olarak düşünürsek, onlarda şemayı iki çizginin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan, “Vazolu halılar”da yalnız bitkisel motifler kullanıldığı halde, bu halılarda hayvan figürleri de yer almaktadır. Tüm bu farklılıklar yukarıda söylenen fikrin kabul edilmesini imkansız kılmaktadır.

“Ejderhalı Halılar”ın kompozisyonunun kökeni ile bağlı Ch.G. Ellis’in adı çekilen eserinde ileri sürdüğü fikrin de esasını Kirman halısı oluşturmaktadır. Fakat o, “Vazolu halılar”dan değil, bu halılara benzer, yalnız çok sayıda hayvan figürlerinin yer aldığı kaybolmuş bir desenden söz ediyor³⁴. Eserinde böyle bir halının Münih Etnografi Müzesi’nde bulunan küçük bir parçasının resmine yer veren yazarın fikri daha gerçeğe yakın görünmektedir. Bu parçada düzgün biçimli bir hatayi elementi, onunla çaprazlaşan kenarları tırtıklı ve daha ensiz bir şerit,

³¹ K. Aliyeva, a.g.e., s. 54.

³² İ.A. Birol, Ç. Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul, 1995, s. 182.

³³ P.R.J. Ford, *Oriental Carpet Designe*, London, 2002, p. 328.

³⁴ Ch.G. Ellis, a.g.e., p. 13, fig.4.

onların bir biri ile bağladığı ve bordür çizgisi ile yarıda kesilmiş iki palmet biçimli motif ve bordürün bir kısmı görülmektedir. Palmetlerin içerisinde aslan ve geyiğe benzer küçük bir hayvan motifi yer almaktadır. Bordür deseni, “Ejderhalı halılar”da yaygın olarak görülen bir bordür deseninin prototipi sayılabilir. Bu parça tüm halı desenini göstermese de onun hakkında belli bir düşünce verebilir. Bu kompozisyonda ejderha figürünün yer aldığına ilişkin de bir fikrimiz yoktur. Fakat “Ejderhalı halılar”da olduğu gibi, halının ortasında hatayı elementi ve onunla çaprazlaşan tırtıklı şerit, onlara bağlı olan ve yarıda kesilmiş palmet motifleri “Ejderhalı halılar”ın kompozisyonu ile çok benzerlik göstermektedir. Palmetlerin yarıda kesilmiş olması, halının deseninin yanlara doğru devam etmesi izlenimini yaratmaktadır ki, bu da “Ejderhalı halılar”ın desenine uygundur. Bu halı parçası üzerindeki motiflerin işlenme tarzı, hayvanların tasvirindeki realizm ve dinamiklik onun bir saray halısı olduğunu da söylemeğe imkan sağlıyor.

Azerbaycan Safeviler devletinin saray atölyelerinde dokunan halıların ve hatta kumaşların desenlerinin daha sonra Kuzey Azerbaycan’ın halıcılık bölgelerinde evde dokunan halılarda , bazen de işlemlerde tekrarlandığı bir gerçektir³⁵. Yalnız evlerde dokunan bu halılarda saray halılarının desenleri birebir tekrarlanmayarak, yüzyıllar boyu devam eden yerli dokumacılık geleneklerine, dokuyucunun alışkanlık ve becerisine bağlı olarak, yerli tarza ve zevke uygun bir şekilde stilize edilerek ve geometrikleştirilerek, çoğu zaman tanınmayacak kadar değiştirilerek dokunuyorlardı. Fikrimizce, “Ejderhalı halılar” da böyle bir süreçten geçmiştir. L.Kerimov’un kaydettiği gibi, ünlü ressamın yaratmış olduğu hatayı motifi zamanla Kuzey Azerbaycan’ın, daha sonra ise tüm Kafkasların dokuyuculuk merkezlerinde geniş yayılmış, fakat yaratıcılıkla değil, sadece bilinçsiz kopyalama yolu ile kullanılmıştır³⁶. Bu nedenle de giderek tahrif olmuş, önceki biçimini kaybetmiş, içerisinde bitkisel ve hayvan menşeli motiflerin yer aldığı azıcık bükülmüş uzunsu “kol” şeklini almıştır (Foto. 7). “Ejderhalı halılar”ın esas kompozisyon şeması olan bendi-rumi de bu “kollar”la oluşturulmuştur. Sovyet döneminde Zakgostorg (Zakafkasya Devlet Ticaret İdaresi) denen kurumun Tiflis’te yerleşen sanat şubesi 1931 yılında “Kollu” ismiyle bilinen ve bu yeni tip hatayı motifinin esas motif olarak kullanıldığı Azerbaycan halısının desenini karlı kağıda geçirerek yayınlamış ve Kafkasların tüm dokuma merkezlerine göndermiştir. Bundan sonra “Kollu” halılar “Ermenistan” ismiyle tüm Kafkaslarda

---

³⁵ R. Tağıyeva, a.g.e., s. 118.

³⁶ L. Kerimov, a.g.e., II t., s. 80.

dokunmuşlardır³⁷. Bu halılarda “kollar”ın arasında kalan alanlarda vahşi veya ev hayvanlarının tasvirlerince, hayali yaratıklar ve onların mücadele sahnelerine yer verilmiştir.

“Ejderhalı halılar”ın kompozisyon şemasının iki adet bir birine göre yarım adım kaydırılmış bendi-rumiden oluştuğunu yukarıda söylemiştik (Foto.6). Erken örneklerde bendi-rumi şemalarından birini oluşturan “kollar”ın zemini koyu, diğerininki ise açık renkte olduğuna göre bendi-rumiler birbirinden kolayca seçiliyor. Bendi-rumi kompozisyonlarının “bend” veya “kıfılgaç” noktalarında birer palmet yer almaktadır. Bazı örneklerde bendi-rumi şemalarından birinin “bend” noktalarında palmetler, diğerininkinde ise lotuslar, bazense her ikisi yer alıyor. Palmet yönlü motif olduğuna göre halının deseni de yöne sahiptir. Bendi-rumiler aynı renkte bir genel zemin üzerinde yerleşmekte ve bir sistemden olan baklavanın “bend” noktaları diğer sistemden olan dört baklavanın merkezlerine denk gelmektedir. Böylece her baklava diğer sistemi oluşturan “kollar”la dörde bölünmüş oluyor. Ortaya çıkan parçalar da, doğal olarak, baklava biçimindedir (Çiz.1). Bölünmüş baklavanın merkezindeki palmet veya lotusun sağ ve solunda yerleşen bölümlerde bu halılara ismini vermiş ejderha tasvirleri (Foto. 8), fantastik hayvanların mücadele sahneleri, yukarı ve aşağıda yerleşen bölümlerde ise yine de palmet motifleri yer almaktadır. Fikrimizce, sırt sırta veya yüz yüze durarak palmet veya lotusu arasına alan ejder motifleri sanki onların koruyucuları rolünü üstlenmişlerdir ve yine de ejderle lotusun bir arada kullanılmış olduğu yukarıda kaydettiğimiz örnekler akla geliyor. Bu halılarda da ejderhanın tanrısal gücü simgelediğini düşünüyoruz ve bu, onun Türk mitolojisindeki durumuna uygundur. Fikrimizce, “Ejderhalı halılar”ın diğer özellikleri ile beraber bu anlam yükü de onların bir Türk yapıtı olduğuna işaret etmektedir. Bazı örneklerde yukarı ve aşağıdaki bölümlerde de hayvan tasvirleri görülmektedir. “Kollar”ın içerisi bitkisel ve hayvan motifleri ile süslenmiştir. Bu söylediklerimiz genel olarak erken örneklerle aittir. Daha sonraki örneklerde birçok şeyler değişime uğramıştır ve fazla genelleştirmeye tabi tutulamamaktadır. “Ejderhalı halılar”ın bordürleri genelde ensizdir. İster ejderha ve diğer hayvan tasvirleri, isterse de palmetler, hatayiler ve onların içerisini süsleyen bitkisel motifler çok stilize edilmiş ve tamamen geometrikleştirilmiştir.

“Ejderhalı halılar”ın kompozisyonu daha sonraki dönemlerde giderek Azerbaycan halk halı sanatında hakim olan gelenekler yönünde çok büyük değişikliklere uğramış ve bir sıra yeni kompozisyonların ortaya çıkmasına neden

³⁷ L. Kerimov, a.g.e., II t., s. 80.

olmuştur³⁸. L.Kerimov bu kompozisyonlardan “Çelebi” (Garabağ) ve “Kollu Çiçi” (Guba)³⁹, R.Tağıyeva ise “Behmenli” (Garabağ), “Borçalı” (Gazakh), “Gımlı” (Guba), “Şamahı” (Şirvan), “Gasımuşağı” (Garabağ), “Alpan” (Guba), “Damğalı” (Gazakh) vs. kompozisyonları kaydediyor. R.Tağıyeva ejderhalı halıların kompozisyonlarının üç farklı yönde değişime uğraması sonucu ortaya çıkan halıların birçoğunu gözden geçirerek hemen hemen her bölgede bu kompozisyonlardan yararlandığını ve sonuçta ortaya çıkan halılarda klasik kompozisyonun tamamen tanınmaz şekil aldığını, fakat izinin sürdürülebildiğini ifade ediyor⁴⁰.

“Ejderhalı halılar”ın birçok örneği Anadolu camilerinde bulunmuş, daha sonra Türkiye müzelerine toplanmıştır⁴¹. Doğal olarak aynı kompozisyon Anadolu’da da dokunmuştur. Bir kompozisyonun bir biri ile kültür alış-verişinde bulunan bir toplumdaki diğerine geçmesi, hele bir de bu toplumların aynı soydan geldiği ve ortak geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde, çok doğaldır. Hiç tesadüfi değildir ki, ejderha tasvirli halıların en eski örneklerinden biri – Berlin İslam Eserleri Müzesi’nde bulunan ejderha ile simurgun mücadelesini aksettiren 15. yüzyıl halısı⁴² bazı araştırmacılarca Azerbaycan’a, bazıları tarafından ise Anadolu’ya ait edilmektedir.

“Ejderhalı halılar”ın Anadolu’da dokunmuş örnekleri genellikle 18. yüzyıl ve daha sonrasına aittir⁴³. Bu örnekleri gözden geçirirken onlardan bazılarının, erken örneklerle gelişme sonucu oluşan kompozisyonlar arasında bir aşama oluşturduğunu, bazılarının ise erken örneklerin biraz değişime uğramış varyasyonu olduğunu görebiliriz. Genelde Anadolu’da yaranan örneklerle Azerbaycan’da dokunanların renklerinde farklılık görülür. Bunu da söylemeliyiz ki, Anadolu’nun kendine özgü çok sayıda ejderhalı halı kompozisyonları mevcuttur⁴⁴ ve bu da onu göstermektedir ki, Türkler için ejderha motifi özel anlam taşıyan motiflerden biridir.

---

³⁸ R. Tağıyeva, a.g.e., s. 118.

³⁹ L. Kerimov, K.Alieva, a.g.e., s. 171.

⁴⁰ R. Tağıyeva, a.g.e., s. 122.

⁴¹ S. Yetkin, *Early Caucasian Carpets in Turkey*, London, 1978.

⁴² *Hali*, Is. 69, p. 85.

⁴³ *Hali*, Is. 60, p. 47; *Hali*, Is. 63, p. 25; *Hali*, Is. 68, p. 178; *Hali*, Is. 92, p. 12; *Hali*, Is. 98, p. 143.

⁴⁴ B. Deniz, a.g.e., s. 103-106.

“Ejderhalı halılar”ın kompozisyonu Kuzey Azerbaycan’da dokunan havsız halılarda (düz dokumalarda) da kullanılmıştır. Günümüzde bu kompozisyonun kopyalandıkça daha fazla tahrife uğrayarak bir hayli değişmiş şeklini yansıtan ve çoğunluğu 19. yy.la ait olan çok sayıda sumak tipli dokumaya dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarında, müzayede salonlarında ve antik halı galerilerinde rastlayabiliriz⁴⁵ (Foto. 9). Bu dokumaların bir kısmında klasik kompozisyonda ejderhaların olduğu bölümlerde çok stilize edilmiş ve geometrikleştirilmiş şekilde ejderha figürünü tanıyabiliriz. Fakat bu figürle beraber aynı bölümlerde çok sayıda diğer elementler – geometrik motifler ve geometrikleştirilmiş bitkisel motifler, hayvan figürleri de yer almaktadır. Bazı örneklerde hatta insan figürüne bile rastlayabiliriz⁴⁶. Sumak dokumaların bir kısmında ise artık ejderhalar yerini başka motiflere bırakarak sıradan çıkmışlardır. Bazı örneklerde bu bölümlerde küçük sekizgen göller yer almaktadır. Fakat her ne kadar değişime uğramış olsa da hatayı-“kollar” yine de kompozisyonu belirlemeğe imkan sağlamaktadırlar. Palmetler adeta tamamen geometrik motiflere dönüşmüş olsa da yön olayı kalmıştır. Bu dokumaların bordürleri havlı “Ejderhalı halılar”dan farklı olarak genelde geniştir ve dokunduğu bölgede kullanılan halı bordürleri ile benzerlik göstermektedir.

“Ejderhalı halılar”ı konuşurken üzerinde Ermenice yazılar dokunmuş halılara⁴⁷ deyinmemek imkansızdır. Bazı araştırmacılar sadece bu yazılara dayanarak “Ejderhalı halılar”ın Ermeni halısı olduğu fikrini savunuyorlar. Oysa L. Kerimov, bu yazıların halının kompozisyonu ile hiçbir şekilde bağdaşmadığını, tamamen yabancı olduğunu ve büyük ihtimalle, halıya sonradan eklendiğini belirtiyor⁴⁸. Bu halılardan biri olarak “Gohar” ismiyle bilinen ve New-York 17-26 Ocak 2003 Kış Antik Şovu’nda 250000 dolara alıcı bulan halıyı⁴⁹ (Foto. 10) incelersek, L. Kerimov’la razılaşmaya bilmeyiz. Halının kompozisyonu da onun hayli değişime uğramış geç örneklerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. R.F. Wright ve J.T. Wertime bu konuyla ilgili Tebriz hipotezi çerçevesinde fikir yürüterek o dönemde Tebriz ve etraf bölgelerde Ermenilerin de yaşadığına dikkat

⁴⁵ *Hali*, Is. 50, p. 81; *Hali*, Is. 55, p. 77; *Hali*, Is. 59, p. 46; *Hali*, Is. 63, p. 21; *Hali*, Is. 68, p. 48; *Hali*, Is. 85, p. 125; *Hali*, Is. 100, p. 177 vs.

⁴⁶ *Hali*, Is. 68, p. 48.

⁴⁷ F.R. Martin, *A History of Oriental Carpets before 1800*, London, 1908, p.117, fig. 296; *Hali*, Is. 127, p. 15.

⁴⁸ L. Kerimov, K.Alieva, a.g.e., s. 171.

⁴⁹ *Hali*, Is. 127, p. 15.

çekiyor ve “Gohar” halısını onlardan birisinin dokumuş olabileceğini öne sürüyorlar⁵⁰. Bu fikir Garabağ’da yaşayan Ermeniler için de geçerli olabilir.

ABD’de yaratılmış Ermeni Halı Cemiyeti’nin bir sıra Azerbaycan ve Doğu Anadolu halı kompozisyonlarını Ermenilere mal etmek için sarf ettiği emek ve masrafın boşuna gitmediğini de kaydetmeden geçemeyiz. 1980’li yıllardan beri devamlı olarak organize ettikleri yazılı Ermeni halılarına hasredilmiş sergiler ve sempozyumlarla⁵¹ batı toplumuna ve hatta halı ile yakından ilgilenen bilim adamları ve koleksiyonculara bile kendi düşüncelerini empoze etmeği başarmışlardır. Ermenilerin Garabağ’a sonradan yerleştirilmiş olduğunu bilen bazı batılı sanat tarihçilerinin, onlardan çok daha önceden bölgede dokunan halı kompozisyonlarını sadece bir-iki Ermenice yazılı örneğe göre Ermenilere mal etmesini anlamak zordur. Kafaları kurcalayan böyle bir soruyu da dile getirmek zorundayız: nasıl olmuş ki, hiçbir halkın yazılı halılarının sayısı Ermenice yazılı halılar kadar değildir? Bu durum hiç mi kuşku doğurmuyor?

Tümüyle Şark halı sanatını Hıristiyan ve özellikle de Ermeni sanatı olarak tanıtmaya canı-dilden çalışan V. Gantzhorn ise “Ejderhalı halılar”dan söz ederken ilk sırada onun kompozisyon şemasını öne çekiyor ve bunun eski Hıristiyan el yazılarında tasvir edilmiş halılardan götürüldüğünü öne sürüyor⁵². Zaten bu kompozisyonun isminin “bendi-rumi” olduğunu söylemiştik. Bir diğer deyimle ona “Bizans zinciri” de denir⁵³. Çok eski dönemlerden beri sanat eserlerinde bu kompozisyonun basit örnekleri kullanılmış, fakat en yüksek gelişme noktasına 13.-14. yüzyıllar Şark sanatında ulaşmıştır⁵⁴. Bu döneme ait Şark mimarisinde, kitap ve minyatür sanatında bu kompozisyonun çok güzel örneklerini görebiliriz.

Ejderhalara gelince, V. Gantzhorn onların ejderha değil, S-biçimli semboller olduğunu söylüyor ve bunun da Ermeni sanatında Tanrı anlamına geldiğini ifade ediyor⁵⁵. Yazara göre, İslam’ın hızla yayıldığı dönemlerde dış baskı nedeniyle haçı sanat eserlerinde kullanamayan Ermeniler, bu sembolü kullanıyorlarmış. Onun fikrince, Van ve Sivas Ermenilerinin yapıtı olan bu halıların üretimi de böyle bir döneme denk gelmiş ve o yüzden bu sembolü kullanmak zorunda kalmışlardır.

---

⁵⁰ R.E. Wright, J.T. Wertime, a.g.e., s. 27.

⁵¹ *Hali*, Is. 25, pp. 44-47; *Hali*, Is. 121, p.19; *Hali*, Is. 122, p.39 vs.

⁵² V. Gantzhorn, *Oriental Carpets*, Köln, 1998, p. 332.

⁵³ K. Aliyeva, a.g.e., s.94.

⁵⁴ L. Kerimov, a.g.e., II T., s. 107.

⁵⁵ V. Gantzhorn, a.g.e., s. 338.

Acaba, şimdiye kadar yüz yıl boyunca bu halıları araştıran bilim adamları nasıl olmuş da “ejderha” diye tanımladıkları bu sembollerin sadece S olduğunu anlamamışlar ve bunca yanlışlığa yol vermişler?! Yazara sadece erken örneklerdeki tasvirlerle Hıristiyan Ermeni “gözlüklerini” çıkararak yeniden bakmasını tavsiye etmekten başka deyeceğimiz yok! Bir ortaçağ Hıristiyan yapıtında ejder tasvirinin bu şekilde -- Şcr'inecessümü olarak değil - yer alamayacağını çok iyi bilen birisinin onları görmezden gelmekten başka çaresi olmadığı da bellidir. Sadece ejderi çok önemseyen bir toplum onu sanatına böyle yansıtabilirdi. Bu toplum Türk toplumuydu. Tabii ki, ejdere büyük saygı gösteren başka halklar da vardır, fakat onlar daha uzak ve kapalı toplumlar olduğu için sanat eserlerinin özellikleri çok farklıdır. İç-içe yaşayan toplumların sanatında ise birçok ortak özellikler bulunabilir ve birileri bundan çok maharetle yararlanmaktadır. Fakat daha önceden belirttiğimiz gibi, bir motifin halkın sanatında yer alması ve sanat eserlerinde belli bir düşünce ile verilebilmesi için bu obje önce onun düşünce ve inançlarında kendisine yer bulmalıdır.

Bizim bu makale kapsamında ele aldığımız ejderhalı halılar, ejderha motifinin çok belirgin, bazen tamamen resimsel üslupta tasvir edildiği örneklerdir. Fakat Azerbaycan halı sanatında ejderin çok sembolik tasvir edildiği birçok örnekler vardır. Bu örneklerdeki ejder tasvirleri çoğunlukla Anadolu halılarında görülen ejder tasvirleri⁵⁶ ile aynı veya çok benzerdir ve bu da onların aynı kökten geldiğinin bir kanıtıdır deyebiliriz. Bir makale için çok kapsamlı olacağından ejderha motifinin kullanıldığı bu halıları başka bir makale çerçevesinde ele almayı düşünüyoruz.

Gözden geçirdiğimiz beş yüz yıllık bir dönem içinde Azerbaycan halı sanatında görülen ejderhalı halı örneklerinin sadece küçük bir kısmını ele alarak eskiden beri süregelen bir geleneğin varlığını görebiliriz. 16.-17. yüzyıllarda ortaya çıkan “Ejderhalı halılar” da bu geleneğin bir parçasıdır. Bu halıların eski örneklerinde ejderha motifinin tasvir tarzı ve bu tarzın Azerbaycan minyatür sanatında ejderin tasvir tarzı ile, aynı zamanda Safevi saray halılarında görülen ejderha tasvirlerinin işlenme tarzı ile gösterdiği büyük benzerlik onların arasındaki varislik olgusuna dikkat çekmektedir⁵⁷. Fakat bunların birinde ejderha Şcr'inecessümü, diğesinde ise Tanrısal gücün simgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da Türk mitolojisinde ejderin ikili karakteri ile bağdaşmaktadır. Azerbaycan'ın Kıpçak Türklerinin daha fazla bulunduğu Kuzey bölgelerinde ejderhanın iyi

⁵⁶ B. Deniz, a.g.e.

⁵⁷ F. Sarre &H. Trenkwald, a.g.c., s. 29.

anlamda kullanıldığı halı örnekleri çoğunluktadır. “Ejderhalı halılar” ismiyle tanımlanan halıların kompozisyonunda ejder motifinin taşıdığı anlam yükü ve motiflerin işleme tarzı bu halıların Kuzey Azerbaycan’da üretilmiş olduğunu söylemeğe imkan veriyor. Öte yandan 18.-19. yüzyıllarda Kuzey Azerbaycan’ın farklı bölgelerinde bu kompozisyonlardan türemiş çok sayıda yeni kompozisyonların ortaya çıkması da bu fikre destek vermektedir.

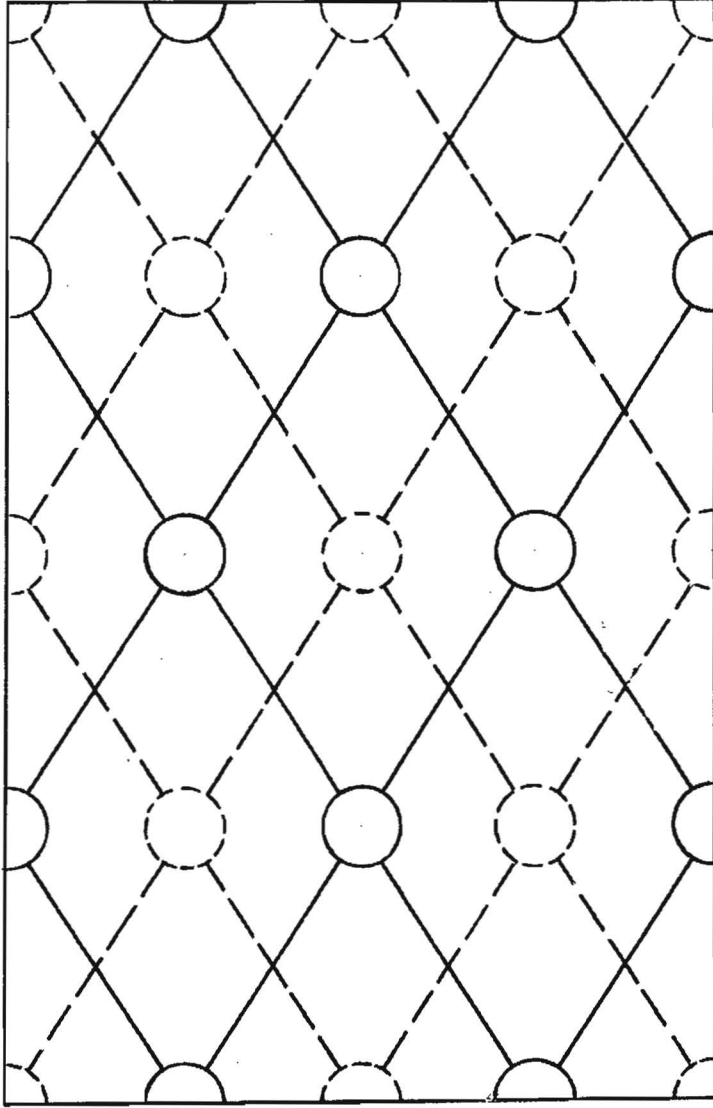
Fikrimizce, “Ejderhalı halılar”ın kompozisyon şeması, örneği günümüze ulaşmamış bir Safevi saray halısından alınmıştır. Kuzey’li dokuyucuların saray halısının şemasını alarak motifleri kendi tarzlarında işlediklerini ve ejder motifini de kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda kullandıklarını düşünüyoruz. Bu kompozisyonun daha sonralar Anadolu Türkleri tarafından da dokunmuş olması onların ortak inanç ve görüşlere sahip olması ile bağlıdır. Sanat eserlerinde her hangi bir motifin küçük bir zaman kesitinde ortaya çıkmadığı belli bir gerçektir ve ejderha motifinin kullanılması da çok eski zamanlara dayanmış olsa gerek. Ejderha motifini içeren Azerbaycan halılarının, o cümleden “Ejderhalı halılar”ın, Türk mitolojik tasavvurlarının halı sanatına yansımış uzantısı olduğu kanısındayız.

KAYNAKÇA

- A.Aytaç, “Kültürel bir yaklaşımla Konya Dokumalarında Ejder Yanışı”, *Türkelî*, Kasım 2004, S. 108, s. 84-88.
- A.Kaziyev, *Khudojestvennoye oformleniye azerbaydjanskoy rukopisnoy knigi XIII-XVII vekov*, Moskva, 1977.
- A.U. Pope, “The Myth of the Armenian Dragon Carpets”. *Jahrbuch der asiatischen Kunst* II, Leipzig, 1925.
- B.Deniz, “Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (1996;Kayseri), Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998, s. 87-108.
- B.Karamağaralı, “Ejder ve Lotus Motifinin Halı Seccadelerdeki İkonografisi”, *Ariş*, sayı 4, Nisan 1998, s. 32-39.
- Ch.G. Ellis, *Early Caucasian Rugs*, Washington, 1976.
- F. Sarre &H. Trenkwald, *Oriental Carpet Designs In Full Color*, New York, 1979.
- F.R. Martin, *A History of Oriental Carpets before 1800*, London, 1908.
- F.S. Golitsin, *Kustarnoye delo v Rossii*, I tom, St. Peterburg, 1904, I ç. *Hali*, Is. 100, p. 177.
- Hali*, Is. 121, p.19.

- Hali*, Is. 122, p.39.
- Hali*, Is. 127, p. 15.
- Hali*, Is. 25, pp. 44-47.
- Hali*, Is. 50, p. 81.
- Hali*, Is. 52, p. 13.
- Hali*, Is. 55, p. 77.
- Hali*, Is. 58, p. 33.
- Hali*, Is. 59, p. 46.
- Hali*, Is. 60, p. 47.
- Hali*, Is. 63, p. 21,25.
- Hali*, Is. 65, p. 111.
- Hali*, Is. 68, p. 48,178.
- Hali*, Is. 69, p. 85, 87.
- Hali*, Is. 72, p. 56.
- Hali*, Is. 76, p. 108.
- Hali*, Is. 85, p. 125.
- Hali*, Is. 86, pp. 102-103.
- Hali*, Is. 87, p. 134.
- Hali*, Is. 92, p. 12.
- Hali*, Is. 98, p. 143.
- Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran 1501-1576*, (Ed. by J. Thompson & Sh.R. Canby), Milano, 2003.
- İ.A. Birol, Ç. Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul, 1995.
- J. Bailey, "Enduring Delight", *Hali*, Is.132, p.121.
- K. Aliyeva, *Tebrizskaya kovrovaya şkola XVI-XVII vv.*, Baku, 1998.
- K. Erdmann, *Seven Hundred Years of Oriental Carpets*, London, 1970.
- L. Kerimov, *Azerbaydjanskiy kovyor*, II t., Baku, 1983.
- L. Kerimov, *Azerbaydjanskiy kovyor*, III t., Baku, 1983.
- L. Kerimov, K. Alieva. "O proiskhojdenii drakonovih kovrov, ili kovrov tipa "Hatai"", *İskusstvo vostoçnih kovrov*, Baku, 1988, s.165-172.
- M. Adji, *Yevropa, tyurki, velikaya step*, Moskva, 1998.
- M. Seidov, "O mifologicheskikh istokah drakonovih motivov v azerbaydjanskih kovrah", *İskusstvo vostoçnih kovrov*, Baku, 1988, s. 213-220.
- M.H. Beattie, *Carpets of Central Persia*, Sheffield, 1976.
- M.L. Eiland Jr., "Rethinking Kerman", *Hali*, Is. 100, pp. 98-103.
- P.R.J. Ford, *Oriental Carpet Designe*, London, 2002.
- R. Efendiyev, *Azerbaycan halk seneti*, Bakı, 1984.

- R. Tağıyeva, *Azerbaycan halçası*, Bakı, 1999.
- R.E. Wright, J.T. Wertime, *Caucasian Carpets & Covers*, London, 1995.
- S. Bayram, “Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi’nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü”, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (1996;Kayseri), Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi, 1998, s. 65-75.
- S. Yetkin, *Early Caucasian Carpets in Turkey*, London, 1978.
- Tahran halı Müzesi’nin resmi Internet sitesi.
- V. Gantzhorn, *Oriental Carpets*, Köln, 1998.

Çizim 1 : "Ejer Halı"ların Kompozisyon Şeması

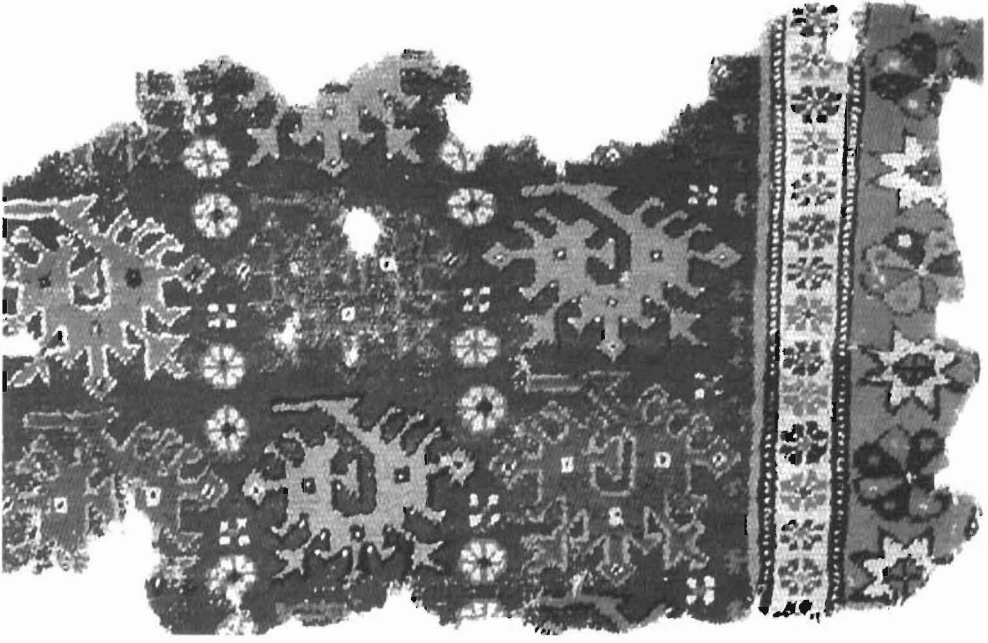
Foto 1 : Hayvanlı Safevi Halısı, 16.yy. 783x379 cm. Louvre, Paris

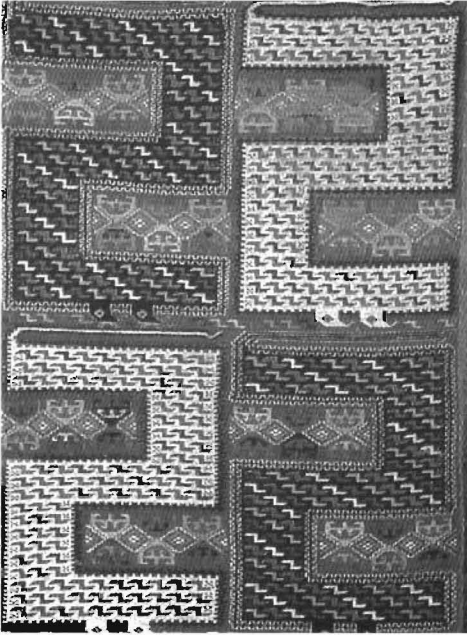
Foto 2 : Cafer el - Sadig'in "Falname"sinden Adem ve Havva. Kağıt Üzerinde Altın ve Sulu Boya. 60x42 cm. Ağa Mirck, Tebriz Gallery A.M. Sackler, Smithsonian Enstitüsü Washington

Foto 3 : Figdor İpek Kilimi. Kaşan, 16 yy.1.25x1.92 m.

Foto 4 : Gazakh Grubu Halı. Azerbaycan, 15.yy. Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul.

Foto 5 : Verni. Azerbaycan, 19. yy. 292x208 cm. Gallery ZADAH, Londra.

Foto 6 : "Ejderhalı Halı", Şirvan, Şamakhı veya Garabağ. 17. yy. Tekstil Müzesi, Washington.

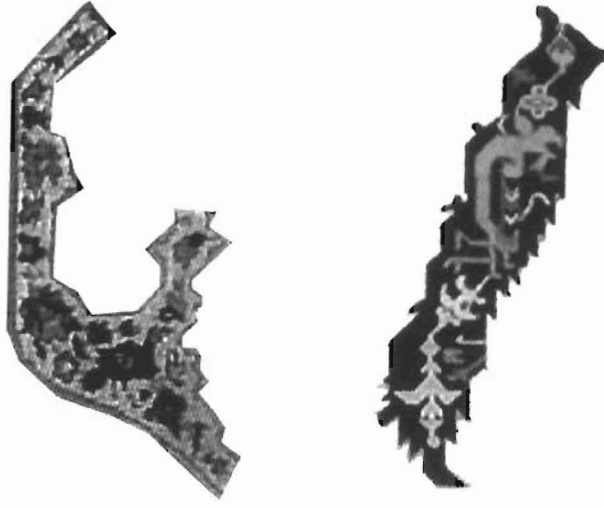

Foto 7 : Klasik Hatayi Motifi ve Onun Tahrif Olarak "Kof" Şeklini Almış Hali

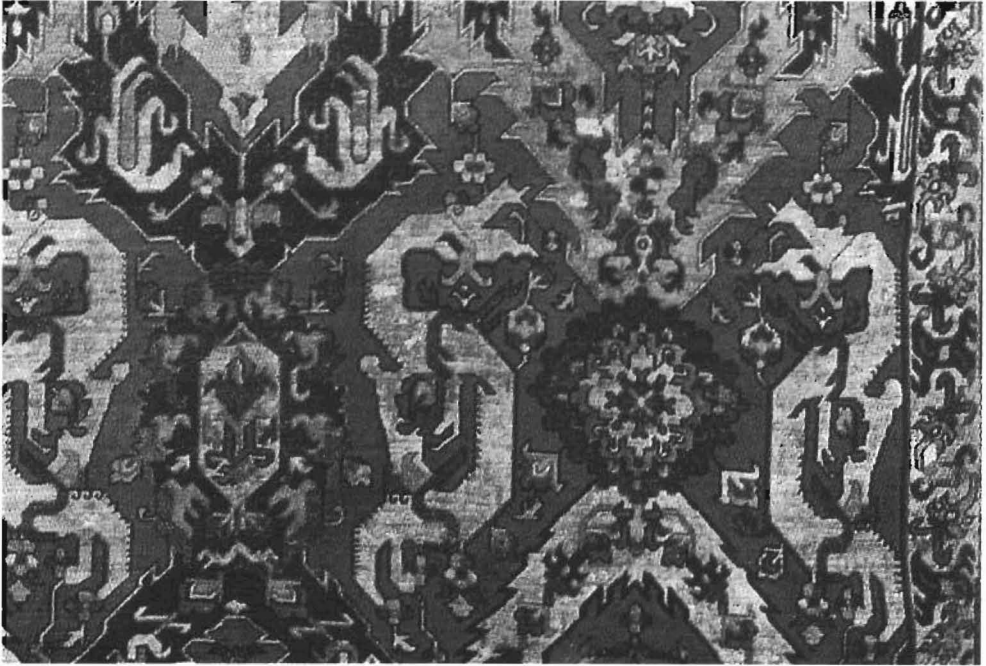

Foto 8 : "Tijderhalı Halı'nın" Detayı

Foto 9 : Ejderhalı Sumak, Guba veya Şirvan, 19. yy. Aaron Nejad, Londra.

Foto 10 : "Gohar" Yazılı Ermeni Halısı. Garabağ'da Dokunduğu Düşünülmektedir.
17. yy. Sonu veya 1732